

М. Л. БУТРИН

**ВИДАВНИЧО-КНИГОТОРГОВЕЛЬНА
БІБЛІОГРАФІЯ НА УКРАЇНІ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ**

У другій половині ХІХ ст. на українських землях утверджуються буржуазні відносини. Відбувся перехід від дворянського до буржуазно-демократичного, або різночинського, періоду визвольного руху, який тривав, за визначенням В. І. Леїна, з 1861 по 1895 р. [1].

Важливою подією було скасування кріпацтва в обстановці назрівання селянської революції в Росії. Трохи раніше знесено панщину в Австро-Угорщині (1848 р.), до складу якої входили західноукраїнські землі. Роками високого громадянського піднесення стають 60-ті роки, розвивається культура в Росії і на Україні, незважаючи на Валуєвський циркуляр і Емський указ, за якими українська література опинилася поза законом.

Революційні демократи М. Чернишевський, М. Добролюбов; Т. Г. Шевченко розгортають широку революційну агітацію і просвітницьку діяльність, яку підхоплюють і підтримують передові кола Росії і України. Виникає революційно-демократичний рух в Галичині, на чолі якого стає І. Франко і його соратники.

Відбуваються значні зрушення у таких сферах книжкової справи, як книговидання, книжкова торгівля і бібліографія, зокрема видавничо-книготоргівельна. Збільшується кількість і обсяг книготоргівельних каталогів і матеріалів у періодичі, з'являються перші книготоргівельні каталоги української книги, виникає революційно-демократичний напрям у книготоргівельній бібліографії.

На Україні у другій половині ХІХ ст. (до 1895 р.) вийшло близько 100 книготоргівельних каталогів, які нам вдалося виявити. Вони виходили у Києві, Харкові, Одесі, Львові, Херсоні, Єлисаветграді, Житомирі, Кременчуку, Коломиї, Почаєві та ін. Видавали їх книговидавці і книгарі М. Білоус, Л. Бодек, Гінтер і Малецький, С. Гомолінський, І. Дінгер, А. Дредьєр, М. Димет, Й. Завадський, Ф. Йогансон, Б. Корейво, А. Навмрін, В. Неронов, М. Оглоблін, П. Панченніков, Є. Распонов, І. Розов, В. Савчук, М. Скоморовський, Д. Сонц, Є. Федоров, І. Фон-Лейб, М. Цукерман, А. Черкесов, М. Шах, Я. Шерхман, Р. Шірмер, М. Шпіцер та ін. Свої каталоги видавали друкарні Ставропільського інституту, Києво-Печерської і Почаївської лавр.

Помітним явищем у книготоргівельній бібліографії на Україні 70—80 рр. ХІХ ст. були галузеві каталоги М. Я. Оглобліна (1840—1911) — комісіонера Київського університету і Київської духовної академії, відомого книговидавця і книгаря. Книжковий магазин Оглобліна користувався великою популярністю не тільки в Києві, а й далеко за його межами. Він мав

склад кийвських видань у Петербурзі. Ставши власником книгарні, яка до 1876 р. належала С. Літову, Оглоблін «...поступово розгортає велику торгівлю. Його характеризують як людину серйозну, ділову, глибокого знавця книжкової справи...» [32].

Оглоблін видав 13 галузевих випусків книготорговельних каталогів: Богослєв'я (1883); Філософія, психологія, логіка, педагогіка (1886); Дитячі книги, література для народу (1881); Правознавство (1878); Технологія і сільське господарство (1884, два випуски); Математика (1884); Історія з допоміжними науками (1888); Медицина (1883); Географія, етнографія, подорожі, картографія і статистика (1880); Мовознавство (1881); Історія і теорія літератури, художні твори, бібліографія (1886) [17]. Кожний випуск нараховує 10—90 сторінок. Класифікація проводилася за схемами упорядника, неанотовані описи розташовані за алфавітом, а наприкінці кожного випуску був допоміжний алфавітно-предметний покажчик. Деякі випуски каталогів продавалися, а деякі поширювалися безплатно. Окремі випуски каталогів додавалися до журналу «Киевская старина». Вони вмішували літературу з історії Південно-Західної Росії та нові надходження до книгарні Оглобліна. І. І. Корнейчик вважає, що в каталогах Оглобліна з 1878 по 1888 р. було зареєстровано понад 15 000 книг [17].

Починаючи з 70-х років ХІХ ст. з'являються галузеві каталоги книгарень, які видають Гінтер і Малецький (1876, 1883, 1886 рр.), Б. Корейво (1879, 1884, 1885 рр.). Виходять каталоги навчальної літератури для сільських і парафіяльних шкіл, міських училищ і гімназій магазинів Ф. Йогансона (1885), іноземних журналів, на які приймав підписку магазин Й. Завадського (1865, 1883 рр.); сюди відносяться уже згадані каталоги М. Оглобліна. У Києві виходили також книготорговельно-бібліотечні каталоги Є. Федорова (1868 р.), Р. Шірмер (1870 р.), А. Наврміна (1876 р.); в Одесі — Г. Белого (1863 р.); в Єлисаветграді — братів Золотарьових (1887 р.). Виходили також каталоги у Херсоні, Житомирі, Кременчуку (1867, 1873, 1887 рр.).

На основі виявлених каталогів можна зробити висновок, що більшість з них виходила в Києві (50), інші — в Одесі (18), Львові (13), Житомирі (6) та ін. В Одесі 11 каталогів вчлав Є. Распопов (1876—1889 рр.), М. Цукерман (1890 р.), А. Черкесов (1873, 1874 рр.) та ін. У Харкові вийшли каталоги книгарні Ле-Серрена де Кервіллі і К^о (1883 р.) Книжкового складу Харківського губернського земства (1880 р.), А. Дредьєра (1896 р.) та ін. Шість книготорговельних каталогів, що вийшли у Житомирі, належали книгарням В. Менгіца (1876 р.), П. Панчешнікова (1886 р.), В. Савчука (1884 р.), М. Скоморовського (1884 р.), Д. Сонца (1884 р.).

На початку 80-х років ХІХ ст. на Україні починають виходити каталоги української книги. Перші такі каталоги видав у Києві комісіонер Київського університету І. Дінтер під назвою «Южнорусский книжный магазин И. И. Динтера. Каталог малорусских книг» (К., 1883. 4 с.); такий же каталог вийшов

і у 1884 р. І. Дінтер видав також галузеві каталоги навчальної і медичної літератури та журналів.

У 1887 р. вийшов «Каталог малорусских книг книжного магазина Степана Ивановича Гомолинского» (К., 1887. 32 с.). Каталог мав обширну передмову з відомостями про виникнення «української» спеціалізації в книжковій торгівлі, умови роботи книгарні, прагнення до заснування антикварної торгівлі книжками, що відносяться до «Юго-Западного края» [14, с. 5]. Основний розділ каталога дає 278 назв українських книжок, що вийшли у 1809—1887 рр. Це твори І. Котляревського, Т. Шевченка, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Л. Глібова, М. Старицького та ін. Два невеличких розділи складають «Малорусские песни и танцы для фортепиано» і «Малорусские узсы для вышивания». Окремим розділом подані «Книги на русском языке по истории и этнографии Южно-Русского края» (77 назв). До каталога додаються списки новинки за 1886 і 1887 рр., які надійшли до книгарні, і рекламні оголошення на видання книгарні С. І. Гомолінського. Рідкісні книги, які є у магазині, позначаються зіркою. Описи зроблені «de visu», але не завжди дають всі відомості про книгу, зовсім немає кількісних характеристик.

У другій половині ХІХ ст. збільшується випуск видавничо-книготорговельних каталогів на Західній Україні, що перебувала під окупацією Австро-Угорщини. У 60—90-ті роки їх видає книгарня Ставропігійського інституту. За цей період вийшло 12 «росписей» «ценников», каталогів, списків. Вони відображали, головним чином, видання «Галицько-русской матицы», церковну і шкільну літературу переважно московфільського спрямування.

Подібний «ценник» церковних книг та культових предметів у 1886 р. видав львівський книгар М. Димет.

З 1881 р. виходять «Списки книжочок, брошур и друксоров, изданных печатнею и наладом Михаила Белоуса в Коломыи» (1881, 1884, 1886, 1888, 1891 рр.). Фірма М. Білоуса «...активно видавала різноманітну продукцію невисокої якості як за внутрішнім змістом, так і за зовнішнім виглядом» (переважно московфільського напрямку) [16, с. 136]. У 1890 р. у Львові вийшов перший на Україні відомий нам антикварний «Каталог діл руських зі всіх галузей літератури, котрих можна набути по знижених цінах в книгарні антикварській Льва Бодка у Львові» (Львів, 1890. 12 с.). У 90-ті роки у Львові виходять каталоги товариства «Просвіта», «Видавництва народного», «Наукового товариства ім. Т. Шевченка».

Після тривалої перерви у 1876 р. випустила каталог друкарня Почаївської Лаври (К., 1876. 10 с.).

Значну роль у справі поширення книги на Україні у другій половині ХІХ ст. продовжують відігравати книготорговельні каталоги московських і петербурзьких книгарів, які призначалися для використання у книгарнях Києва, Харкова, Одеси, Глухова та інших міст.

Починаючи з 50-х років XIX ст. з'являються внутрікнижкові книготорговельні бібліографічні списки та оголошення. Для прикладу наведемо таку інформацію на сторінках «Дрібної бібліотеки», яку видавали І. Франко, М. Павлик та І. Белей. Це були списки випусків даної серії, які починалися передмовою про завдання серії, обсяг книжечок, їх ціну (10—20 кр.), відомостями, де можна купити книжечки. Опис книжечок був дуже короткий, але обов'язково з поданням ціни.

У 1873 р. у першому українському київському виданні казок Г. Х. Андерссена (у перекладі М. Старицького) при кінці книги була вміщена реклама книг київського «Южнорусского книжного магазина», де поряд з творами Достоєвського, Салтиков-Шчедріна, Жюль Верна, Дарвіна, рекламується «Капітал» К. Маркса [19].

У різних своїх виданнях книготорговельні списки друкувало видавництво «Наукового товариства ім. Т. Шевченка». Списки книг, які продавалися у книгарні товариства, друкувалися переважно на обкладинках книг і вмішували, за скороченим описом, іноді біля 170 книг (У кн.: *Чайченко Василь*. Книга казок в'ршом. Львів, 1894). Подібний список бачимо у книжечках «Дрібної бібліотеки» К. Паньківського. У книжці «Пролісок. Твори Павла Граба» (Львів, 1894) названо близько 45 книг, які є у книгарні «Наукового товариства ім. Т. Шевченка». На с. 4 обкладинки цієї ж книжки подається список 14 видань, які можна купити у видавця К. Паньківського. На обкладинках книг подібні списки друкувала Ставропігійська друкарня у Львові та інші видавці. Це були списки серійних видань, видань окремих друкарень, наявності книгарень, книг окремих авторів тощо.

Розвиток видавничої справи і книжкової торгівлі на Україні сприяв постійному зростанню книготорговельної бібліографічної інформації на сторінках газет і журналів цього часу. Така інформація друкується на сторінках великого українського журналу, що виходив у Петербурзі, «Основа» (1861—1862), газети «Черниговский листок» (1861—1863), журналу «Киевская старина» (1881—1907), західноукраїнських журналів «Вечерниці» (1862—1863), «Мета» (1863—1865), «Нива» (1865), «Русалка» (1866), «Зоря» (1880—1897), «Правда» (1867—1895 з перервами), газет «Слово» (1861—1887), «Діло» (1881—1914).

Так, у першому номері журналу «Основа» за 1861 р. у в'дділі «Библиографические известия» публікується список 32 українських і українознавчих видань, які можна придбати в «...магазине русских и иностранных книг комиссионера императорских университетов ...Д. Е. Кожанчикова, в Петербурге» [29]. Список цей складений дуже елементарно, але даються важливі для торгівлі відомості про вартість пересилки книг. Тут у розділах «Литературные известия» або «Вісті» друкувалися книготорговельні оголошення про продаж різних книг. В журналі було чимало рецензій на українські книги. Багато з них мали книготорговельну бібліографічну інформацію, бо

вміщували дані про ціну книг (з пересилкою), тиражі і про те, де їх можна купити.

Різноманітні бібліографічні матеріали публікувалися на сторінках щотижневика Л. І. Глібова «Черниговський листок». Серед них оголошення книгарень про продаж книг різних українських і російських авторів.

Книготорговельні бібліографічні матеріали друкувалися у щомісячному журналі «Киевская старина». Це були списки переважно історичної літератури, оголошення про вихід нових книг, рецензії. Журнал давав інформацію про книги, що продавалися у книгарнях М. Оглобліна у Києві та Петербурзі [15].

Львівські народовські журнали «Вечерниці», «Мета», «Нива», «Русалка» і москвофільська газета «Слово» на своїх сторінках вміщують видавничо-книготорговельну інформацію про нові книги, яку можна розділити на такі види: 1) відомості про видання, які друкуються; 2) відомості про видання, що вийшли з друку і незабаром надійдуть у продаж; 3) відомості про книги, що надійшли до тієї чи іншої книгарні. Усі ці матеріали друкувалися у формі списків чи рекламних оголошень у розділах і рубриках: «Літературні вісті», «Новини» або «Оголошення». Заслуговують на увагу огляди і рецензії, які давали доволі широку інформацію про українську книгу. Так, на сторінках «Вечерниць» зрідка зустрічаємо оголошення про вихід нових книг, а саме про видання В. Шашкевичем альманаха «Руська бесіда» [2], «Граматики руського язика» М. Осадци [4] або повідомлення про те, що друкватиметься повість Ю. Федьковича «Люба-згуба» та можливість купити книжку в редакції «Вечерниць» за 30 нових кр. [3].

Оголошення про вихід у світ нових книг зустрічаємо на сторінках журналу «Нива» у такій формі: «У «Руській читальні», яку видає Климкевич, вийшов № 7. Містить в собі «Вечори на хуторі» М. Гоголя (Том другий) та інші» [28]. Цікаве повідомлення про те, що «у Петербурзі, де найбільше згуртовуєт сей (український. — М. Б.) рух літературний, вийшло за тих минулих чотири роки стільки книжок руських, скільки не вийшло їх в цю пору в Галичині, ні за цілих передущих 60 літ на Вкраїні» [14].

На сторінках журналу «Правда» зустрічаємо такі книготорговельні бібліографічні матеріали: «Накладом редакції «Правди» вийшли» далі йде перелік 12 книжок, або «В адміністрації «Правди» можна дістати», «Замовлення висилає адміністрація «Правди» у Львові, ч. 8, ул. Академічна, чи «Вийшли з друку і продаються в книгарні Наукового товариства ім. Шевченка» [31]. У таких списках подається по 7—8 назв нових книжок, що вийшли у Львові, Харкові, Петербурзі, Москві, Празі, Белграді, Відні та ін. Це була переважно інформація про новинки української книги.

Майже в кожному номері львівського журналу «Зоря» вміщувалися списки нові літератури, складені В. Лукичем, в які, крім книг, входили свіжі номери журналів з розписом їх голов-

ніших публікацій. У рубриках «Замітки і вісті», «Нові книжки», «Література» були списки такого типу: «В редакції «Зорі» можна набути наступні книжечки власного накладу: 1. Повісті Марка Вовчка, три томи в ціні 1 зр. 2. Повісті Николая Устияновича в ціні 70 кр. (на лучшім папері 80 кр.» [12]. У рубриці «Бібліографія» подано 14 назв нових книг, 43-й випуск журналу «Правда» та 38-й том журналу «Киевская старина» за вересень 1892 р. з переліком головніших статей з них [13]. У хронікальному відділі «Зорі» часто вміщувалися списки книг, що готуються до друку або є в наявності в окремих книгарнях. На початку 80-х років XIX ст. журнал часто інформовав про новинки музичної книгарні Б. Корейво в Києві [12а].

В редакції «Зорі» продавалися повісті Марка Вовчка, твори Т. Шевченка і К. Устияновича, популярна література з виховання дітей, книги, видані «Науковим товариством ім. Т. Шевченка», товариством «Просвіта» тощо.

На сторінках «Записок наукового товариства ім. Т. Шевченка» друкувалися переважно рекламні оголошення про вихід нових книг, періодичних видань, а також книготорговельна інформація типу: «Книгарня «Наукового товариства ім. Т. Шевченка» у Львові, Ринок ч. 10, має на складі всі українські видання, висилає всякі книжки на всяких мовах скоро і точно» [11]. Інформацію про українські книги на початку 60-х років XIX ст. давала газета «Слово». Тут бачимо оголошення про продаж «Букваря южнорусского» Т. Шевченка, фольклорної збірки «Народний празник Купала» [35], інформацію про медичні книги польських видавців, оголошення про вихід нових книг з друкарні Ставропігійського інституту, а також списки книг, які можна купити за зниженими цінами в «Антикварні Г. А. Георговича у Львові» [36]. Цікаве оголошення про продаж «Острозької біблії» без титульного аркуша: «Желающий купить ю извольте удатися до Редакции «Слова» [37].

У поширенні української книги відіграв певну роль збірник «Галичанин» (1862—1863). Тут друкувалася «Славянская библиография» Я. Головацького з розділом «Украинская словесность». Книготорговельний характер цього розділу полягав у тому, що тут повідомлялося, що названі українські книги можна придбати у книгарні Ставропігійського інституту у Львові і там же можна передплатити журнал «Основа», що виходив у Петербурзі [18]. У «Галичанине» А. С. Петрушевич помістив «Хронологическую роспись книг, печатанных в типографии Почаевской обители...» [30]. Це був список 187 почаївських видань церковнослов'янською, латинською і польською мовами з XVII ст. по 1829 р.

У 70-ті роки XIX ст. у Львові зароджується українська революційно-демократична преса, засновником якої став І. Франко та його соратники. Це журнали «Друг» (1874—1877), «Громадський друг» (1878), альманахи «Дзвін» (1878), «Молот» (1878), журнали «Світ» (1881—1882), «Народ» (1890—1895), «Жите і слово» (1894—1897), газети «Хлібороб» (1891—1895),

«Громадський голос» (1895—1910) та ін. У цих виданнях публікувалися бібліографічні матеріали, що пропагували переважно соціалістичну літературу і мали інтернаціональний характер [5, 17].

Зупинимося тільки на видавничо-книготорговельних та рекламних оголошеннях на сторінках цих видань. У 1876 р., коли І. Франко став фактичним керівником студентського журналу «Друг» і змінив його ідейне спрямування у революційно-демократичному дусі, тут з'являється чимало бібліографічних матеріалів видавничо-книготорговельного виду. Редакція запроваджує нові рубрики: «Літературні вісті», «Бібліографія», «Літературні вісті і критика», «Літературна хроніка та бібліографія». До описаних в рубриках книг, як правило, додаються досить розгорнуті анотації. До бібліографічних списків потрапляють видання «Кобзаря» і «Катерини» Т. Шевченка, «Народні оповідання» Марка Вєчка, «Енеїда» І. Котляревського та ін. М. І. Павлик активно рекламує «Лихих людей» Панаса Мирного, виданих у Женеві М. Драгомановим, а також «Повісті» Г. Квітки-Основ'яненка, «Новь» І. Тургенева», «Западню» Е. Золя та ін. Наприклад «Кобзар»: «...Яко передрук того видання вийшли коштом товариства «Січ» у Відні слідує книжочки, т. зв. «метелики»: 1. Сотник, Марина, Титарівна. 2. Княжна, Варнак, Петрусь. 3. Відьма, Саул. 4. Неофіти, Марія. Кожна книжочка коштує 3 коп., або 5 крейц. Можна дістати через адміністрацію «Друга» [7]. Редакція використовувала також бібліографічну інформацію для поширення соціалістичних «метеликів»: «Про бідність», «Парова машина» В. Кістки (О. Терлецького) та ін., які також можна було придбати через редакцію «Друга» [6].

І. Франко та М. Павлик продовжували ці традиції і на сторінках нового журналу «Громадський друг» та альманахів «Дзвін» і «Молот». Усі матеріали у цих видання «...аж до бібліографічних заміток на обкладинках, все було викликом старій галицько-руській рутині та інерції» [38].

Бібліографічні списки, які публікувалися у «Громадському друзі», «Дзвоні» і «Молоті», були чисто книготорговельні. Вони рекомендували прогресивні соціалістичні видання різними мовами, що вийшли за останні три-чотири роки. Зразком такого матеріалу може бути рубрика «Бібліографія», підготовлена І. Франком та М. Павликом для альманаху «Молот» [21]. У списку рекламувалися твори М. Чернишевського у різних виданнях, в тому числі перекладних, а саме: «Что делать?», «Антропологический принцип в философию», «Кавеньяк», «Пролог пролога», «Война за волю» Г. Успенського, комплекти російських журналів «Отечественные записки» і «Вестник Европы» за 1878 р. Тут же були «Кобзар» Т. Шевченка у празькому і женецькому виданнях, перші випуски «Дрібної бібліотеки», твори І. Франка, М. Павлика, Панаса Мирного, М. Драгоманова, комплект журналу «Правда» за 1878 р. Чимало місця приділялося соціалістичній літературі. Це праця Ф. Лассалья

«Програма робітників», «Капітал і праця» (польською мовою), «Начала народної економії, или Наука о народном благосостоянии» С. Марковича, популярні соціалістичні брошури і «метелики», що виходили у Женеві українською та польською мовами старанням С. Подолинського та О. Терлецького, австрійські, польські, німецькі, швейцарські соціалістичні та робітничі газети і журнали, а також львівська газета «Ргаса», у виданні якої брали участь І. Франко та М. Павлик.

Розглянутий список є ніби розширеним варіантом подібних йому у «Громадському друзі» і «Дзвоні». Окремі видання переходили зі списку у список у певних варіантах. До списків додавалась інформація про те, що дану літературу можна придбати в редакції «Громадського друга», «Дзвона» чи «Молота». Книготорговельна бібліографічна інформація була і у франківському журналі «Світ» у відділах «Літературні і критичні замітки», «Замітки літературні», «Вісті літературні». Тут друкувалися повідомлення про вихід нових книг, огляди нової літератури, поточні і перспективні книготорговельні оголошення тощо. Наприклад: «В Києві тільки що вийшла з печатні українська книжка під нагол[овком]: «Пісні і думи». Се є збірник перекладних утворів поетичних Байрона, Гейне, Міцкевича, Сирокомлі і сербських народних пісень. Переклав її «Пісні і думи» М. Старицький, звісний український поет. Книжка вийшла накладом київського книгаря Луки Ільницького і коштує 50 копійок» [33]. Тут же вміщено оголошення про вихід у Києві двох випусків повістей М. Гоголя у перекладі Олени Пчілки, а також «Сборника малорусских и белорусских народных песен» Зінаїди Радченко [33]. Подібними були оголошення про друкування «Фауста» Гете у перекладі І. Франка, женевське видання книги М. Драгоманова «Нові українські пісні про народні справи від 1764 до 1880», про вихід у Києві альманаху «Луна», творів Олени Пчілки, а також книжок І. Нечуя-Левицького, які можна купити в редакції «Світа» і «Діла» за 30 кр. з поштовою пересилкою [34]. Цікавим є повідомлення про те, що у І. Франка є «...невелике число примірників його повісті «На дні», виданої як 14-та книжка «Дрібної бібліотеки» у 1880 р. Ціна 25 кр. (з пересилкою поштовою 27 кр.). Замовлення охоче приймає редакція «Світа»» [34]. За недовгий період свого існування журнал повідомив про вихід 30 книг.

Чимало уваги книготорговельній бібліографічній інформації приділяв журнал «Народ», який видавали І. Франко та М. Павлик. Бібліографічна інформація в журналі мала лаконічну форму викладу, була дохідливою і цілеспрямованою, вона сприяла розпродажу тих видань, які були на складі «Народа». Оголошення про книги мали таку форму: «Через редакцію «Народа» можна замовити отсі книжки», «Власне вийшла книжочка, котру можна дістати через редакцію «Народа», «У І. Франка можна дістати отсі його твори», «Через редакцію «Народа» можна дістати всі заборонені в Росії видання російською і українською мовами» [25]. Це були книги М. Драгоманова «Наука теоло-

гічна в Західній Європі» [24], «З вершин і низин», «Смерть Каїна» І. Франка, «Читальні» М. Павлика, «Перебендя» Т. Шевченка, «Історія філософії, ч. I», «Жіночий альманах», «Веселка», «Сочинення Глеба Успенського», журнал «Товариш» (№ 1) [26]. На сторінках журналу широко рекламувалися книги «Літературно-наукової бібліотеки» І. Франка. На кожне видання вказувалася ціна, яка знижувалася для передплатників «Народа». Іноді при відсутності книжок у себе редакція «Народа» адресувала покупців до редакції журналу «Зоря», книгарні Ставропігійського інституту і навіть до закордонних книгарів.

Книготорговельну інформацію журнал давав іноді і в рецензіях на книги, де вказувалася ціна і де її можна придбати. Це бачимо в рецензії І. Франка на двотомні «Сочинення Глеба Успенського» [22] і М. Павлика на книгу для читання учнів «Веселка» [23]. До книготорговельних списків «Народа» потрапили альманах «Перший винок», журнали «Товариш» та «Жите і слово», газета «Хлібороб», видання женецької друкарні М. Драгоманова, російських політемігрантів у Лондоні, марксистської групи «Освобождение труда» в Женеві, а також твори І. Франка, М. Драгоманова, М. Павлика, А. Кримського, Д. Лукіяновича, Н. Кобринської, Г. Гейне, Г. Флобера та ін. Редакція журналу оголошувала, що у неї «...можна купити цілі річники «Народа» із 1891—1894 років по 4 гультени без пересилки» [27]. Подібні книготорговельні матеріали І. Франко і М. Павлик публікували у газеті «Хлібороб», редакція якої займалася і реалізацією книг.

За традицією революційно-демократичних видань матеріали книготорговельної бібліографії публікувалися на сторінках великого франківського журналу «Жите і слово». Вони були представлені списками видань, які можна було купити в редакції журналу або книгарні Ставропігійського інституту. Ці списки друкувалися в кінці журналу на окремій вклейці або на обкладинках. Наприклад:

«В редакції «Жите і слово», а також в книгарні Ставропігійській дістати можна ось ці книги:

Драгоманов М.	Австрійські спомини, ч. I	60 кр.
»	Чудацькі думки	50 кр.
»	Листи на Наддніпрянську Україну	50 кр.
»	Шістьсот літ Швейцарської спілки	10 кр.
Павлик М.	Про читальні	30 кр.
Франко І.	В поті чола (Оправлене)	1 зр. 50 кр.
»	З вершин і низин. 2-е вид. брошуроване	1 зр. 50 кр.
»	» » оправлене	1 зр. 85 кр.
»	» » В гарній оправі	2 зр. 85 кр.
»	Украдене щастя, драма з народного життя	30 кр.
»	Едіп цар Софокла	30 кр.
»	Без праці, казка	30 кр.
»	Етимологія і фонетика в южноруській літературі	10 кр.
»	Іван Вишнєвський і його твори	1 зр.
Щурат В.	Пісня про Роланда	50 кр.

Там же можна ще набути «Літературно-наукову бібліотеку» книжечки 4 — 30, кожна по 10 кр., «Веселку» (50 кр.), «Поезії Шевченка, заборонені в Росії» (50 кр.)» [8].

У рубриці «Нові книжки» подавалися ановані списки книг за такою схемою: «Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). Драми і комедії, том I. Отся гарна книга (490 с., 80 кр.), видана в Одесі в 1887 році, містить в собі п'ять драматичних творів» [10]. До таких списків включалося 48—50 назв творів І. Франка, М. Павлика, П. Грабовського, Лесі Українки, М. Драгоманова, А. Кримського, Уляни Кравченко, В. Щурата та ін., а також випуски «Хлопської бібліотеки» та деяких періодичних видань [9].

У п'ятих збірниках «Громади», що їх видав М. Драгоманов у Женеві в 1878—1882 рр., на обкладинках друкувалися списки видань української друкарні у Женеві, «Громадський друг», «Дзвін», «Молот», книжечки «Дрібної бібліотеки», праці М. Чернишевського, безцензурні народовські видання тощо, часто публікувалися тут списки літератури для продажу.

Підсумовуючи, слід сказати, що у другій половині ХІХ ст. обсяг видавничо-книготорговельної інформації різко зростає порівняно з попереднім періодом. Збільшується випуск книготорговельних універсальних і галузевих каталогів, з'являються спеціалізовані каталоги української книги, вдосконалюються книготорговельно-бібліотечні каталоги, зростає кількість внутрішньокнижкових книготорговельних списків та таких же списків на сторінках періодики. У кращих каталогах застосовується бібліографічна систематизація, з'являються анотації, допоміжні покажчики. Редакції прогресивних журналів і газет займаються продажем книг.

Можна стверджувати, що видавничо-книготорговельна бібліографія стає найпоширенішою серед інших видів бібліографії. Вона збагачується за формами публікації бібліографічних матеріалів, стає невід'ємною ланкою у книжковій торгівлі.

1. *Ленін В. І.* Повне збір. творів. Т. 25. С. 90—98. 2. *Вечерниці.* 1832. № 2. С. 64. 3. *Вечерниці.* 1863. № 8. С. 64. 4. *Вечерниці.* 1862. № 24. С. 216.
5. *Гуменюк М. П.* Бібліографія на сторінках прогресивних українських видань «Друг», «Світ», «Народ», «Житє і слово» // *Книга і знання.* Львів, 1974. С. 101—117. 6. *Друг.* 1876. № 18. С. 286. 7. *Друг.* 1876. № 13. С. 207. 8. *Житє і слово.* 1894. Т. 2. С. 3 обкл. 9. *Житє і слово.* 1895. Кн. 2—5.: 1897. Кн. 4. 10. *Житє і слово.* 1896. Кн. 5. С. 497. 11. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка.* 1911. Т. 104. Кн. 4. С. 238. 12. *Зоря.* 1881. № 6. С. 80. 12а. *Зоря.* 1880. № 10. С. 135—135; 1881. № 5. С. 68. 13. *Зоря.* 1892. № 18. С. 360. 14. *Каталог малорусских книг книжного магазина Степана Ивановича Гомолинского.* К., 1887. 15. *Киевская старина.* 1895. № 2. С. 1—7. 16. *Книга і друкарство на Україні.* К., 1964. 17. *Корнейчик І. І.* Бібліографічна інформація на сторінках журналу «Народ» (1890—1895) // *Бібліотекознавство і бібліографія.* 1972. Вип. 12. С. 44—55. 18. *Корнейчик І. І.* *Історія української бібліографії: Дожовтневий період: Нариси.* Х., 1971. 19. *Максимюк Т.* Волшебный мир сказок // *Книжное обозрение.* 1985. 23 авг. 20. *Мета.* 1863. С. 267. 21. *Молот.* 1878. С. 217—220. 22. *Народ.* 1890. № 1. С. 16. 23. *Народ.* 1890. № 4. С. 53—54. 24. *Народ.* 1890. № 4. С. 56. 25. *Народ.* 1890. № 4. С. 56; № 5. С. 72; № 6. С. 88; 1892. № 2. С. 36. 26. *Народ.* 1890. № 5. С. 72; № 6. С. 83. 27. *Народ.* 1894. № 23—24.

С. 388. 28. Нива. 1865. № 7. С. 112. 29. Основа. 1861. Янв. С. 340—343.
30. *Петрушевич А. С.* Хронологическая роспись книг, печатанных в типографии Почаевской обители // Галичанин: Лит. сб. Львов, 1853. Кн. 1. Вып. 3—4. С. 172—181. 31. Правда. 1895. Вип. 79. С. 304; Вип. 82. С. 400; Вип. 90. С. 615, 616; Вип. 102. С. 655. 32. Пятидесятилетие книгопродавческой деятельности Н. Я. Оглобина // Книжный вестник. 1908. № 20. С. 143—144. 33. Світ. № 7. С. 138. 34. Світ. 1881. № 11—12. С. 210. 35. Слово. 1861. № 25. № 47. 36. Слово. 1862. № 14. 37. Слово. 1862. № 15. 38. Франко І. Молода Україна. Львів, 1910. Ч. 1. С. 23.

Стаття надійшла до редколегії 15.02.89
